

Minna Ijäs

Staattisista näkymistä kohti kaupunkielämää

Henrik Cajanderin 1840-luvun alussa ottamat daguerrotyypit Nobelin talosta ja Vartiovuoren tähtitornista ja palotornista ovat varhaisimpia kaupunkia esittäviä valokuvia Suomessa. Kaupunki oli täydellinen kohde daguerrotypisteille, koska ulkoilmakuvat tarjosivat tarpeeksi valoa ja rakennukset pysyivät kärsivällisesti paikoillaan pitkän valotuksen aikana. Kaupunki näyttäytyi niissä tyhjänä, koska kaduilla kävelijät eivät pysyneet tarpeeksi kauan paikoillaan. Ihmiset saattoivat erottua vain epämääräisinä varjomaisina alueina tai läiskinä, kuin haamuina. Varhaisten kaupunkikuvien esittämiä näkymiä kutsuttiinkin usein ”kuolleiksi”.¹

Kaupunkikuvia otettiin 1850-luvulta lähtien märkälevytekniikkaa apuna käyttäen. Kuvia valmistettiin myös kaupallisiin tarkoituksiin ja myytiin valokuva-ateljeiden yhteydessä.² Turussa tunnetuin varsinainen kaupunkikuvien ottaja oli Johan Jakob Reinberg, joka muutti Saarenmaalta Turkuun vuonna 1850. Aluksi Reinberg hoiti Turun kivipainoa ja valmisti litografioita tärkeistä kaupunkinäkymistä. Hän piti myös kosmoraamanäytöksiä, kunnes päätti opetella valokuvaamaan. Hän perusti Turkuun oman valokuvaamon vuonna 1857 ja alkoi valokuvata kaupunkinäkymiä 1860-luvulla. Reinberg kiipesi ottamaan kuviaan korkealta Turun mäkien päältä ja tuomiokirkon tornista.³ Kamera suuntautui kohti kaupungin ydintä ja tunnettuja ”monumentteja”: Aurajokea, tuomiokirkkoa, Kakolaa ja Turun linnaa. Keskeisten kohteiden lisäksi Reinberg otti kuvia myös silloisen kaupungin laidoilta, esimerkiksi Aninkaistenmäeltä ja Linnankadun loppupäästä.

Norjasta Turkuun 1860-luvulla asettunut Ole Jonsen Aune keskittyi etupäässä ateljeessaan muotokuvien tekoon, mutta myi myös kaupunkikuviaan. Hän pyrki saamaan kaupungista ”tilannekuvia”, esimerkiksi Aurajoen jäiden lähtöä tai teatterin paloa kuvaamalla.⁴ Käytännössä nämä varhaiset tapahtumakuvat olivat melko staattisia, ”jäiden lähtö” kuvaa ennemminkin jumiin jääneitä jääpaloja ja ”teatterin palo” on kuvattu jälkikäteen, liekit on maalattu kuvaan myöhemmin. Ne kuitenkin enteilevät ”reportaasikuvia”, joita pikku hiljaa alettiin kaupungin eri tapahtumista ottaa.⁵

Teollisesti valmistetut kuivalevyt tulivat markkinoille 1870-luvun lopulla ja jo vuonna 1878 niillä päästiin 1/25 sekunnin valotusaikoihin, 1880-luvulla ne syrjäyttivät märkälevyt.⁶ Kuivalevyt helpottivat kaupunkikuvausta. Valoherkistystä ei tarvinnut enää tehdä juuri ennen kuvanottoa, eikä levyjä tarvinnut kehittää heti kuvauksen jälkeen. Valotus oli niin nopea, ettei ulkokuvauksissa tarvittu välttämättä jalustaa.⁷ 1890-luvun alusta lähtien esimerkiksi Carl Johan Schoultzilta tilattiin kuvia rakennuksista, tehtaista ja tapahtumista. Monet kuvista päättyivät myös postikorteiksi.⁸ Schoultz kuului farmaseuttikoulutuksen saaneeseen valokuvaajasukupolveen. Hän oli tullut Turkuun Amurilla ja Vladivostokissa vietettyjen vuosien jälkeen

ja osti talon Iso Hämeenkadun varrelta.⁹ Schoultz kuvasi usein katunäkymiä, joissa näkyi myös kadulla käveleviä ihmisiä tai kiesit. Schoultzin otokset ovat yleensä hienoja ja sävykkäitä ja huolellisesti hallittuja.

Kaupunkikuvia valmistivat 1900-luvun alkupuolella jo useat kuvaajat. Victor ja Lina Auer kuvasivat Turussa ja Varsinais-Suomessa maisemia, ihmisiä ja tapahtumia 1900-luvun ensi vuosikymmenellä. He kuvasivat myös Helsingin yliopiston Varsinaissuomalaisen osakunnan toimeksiannosta¹⁰. Kaupunkikuviin alkoi tarttua vähempiosaisiakin, vaikkakin ihmiset kuvattiin edelleen kaukaa ja usein joukkioittain tai ryhmittäin. Lina Auer signeerasi monesti kuvansa hauskaasti sommittelemalla nimensä kuvaan mukaan yhdeksi elementiksi sopivaan kohtaan, esimerkiksi porrasaskelmaan tai osaksi aitarakennelmaa.

Jonny (Ernst Joel) Harlin kuvasi erityisesti tilauksesta eri yhtiöille tai laitoksille.¹¹ Liikkeiden kuvissa katsoja pääsee astumaan myös kauppojen sisäpuolelle. Teollisuuskuvissa työntekijöitä ei ole siivottu kone-estetiikan tieltä. Sen lisäksi Harlin kuvasi kaupunkia laajalla perspektiivillä. Monet laajat kaupunkinäkömät kertovat toiminnallisesta kaupungista eri näkökulmista; niissä nähdään hevostori kauppiaineen Kupittaalla tai sankoin joukoin luistelijoita urheilupuistossa.

Paraatijulkisivujen tai ylevöittävien näkymien rinnalle ilmestyivät myös takapihat. Koristemaalari Frans Hjalmar Renvall aloitti valokuvaajan uransa vuonna 1905 aluksi muotokuvilla, mutta keskittyi sittemmin kaupunkikuviin. Historiantutkija Svante Dahlström toimi asiantuntijana kaupunginvaltuuston tilaamissa, Renvallin kuvaamissa Turkuä käsittävissä kuvasarjoissa, joista merkittävin on vuosina 1913 ja 1914 kuvattu 120 kuvaa käsittävä *Åbo i äldre tider* -sarja.¹² Kaupunkiin rakennettiin ahkerasti uusia kivitaloja, mutta sisäpihoilla oli vielä olemassa vanhempaa uhanalaista rakennuskantaa, jota kuviin tallennettiin. Monet keskusta-alueen sisäpihojen kiviset tai puiset, isotkin rakennukset ovat säilyneet vain näissä valokuvissa. Vaikka kaavoitus ei niitä kerralla tuominut unholaan, suurimmaksi osaksi ne ovat hävinneet pihoilta pikkuhiljaa rakennuskantaa uusittaessa. Renvallin kaupunkikuvat päästävät katsojansa usein unohduksiin jääville sisäpihoille ja siten monipuolistavat ymmärrystä kaupungin historiasta.

Renvallin kuvien tarkoitus oli taltioida katoavaa vanhaa kaupunkia. Ne esittelivät rakennuksia, eikä useimmissa kuvissa näy lainkaan ihmisiä. Niissä kaupunki rakentuu kuvalliseksi rakennetun ympäristön kaksikulotteisista fragmenteista. Ne poikkeavat laajoista näkymistä tuodessaan esiin kaupungin yksityiskohtia – ne ovat dokumentteja näistä kaupungin detaljeista. Taltioinnit on tyhjennetty ihmisistä; todennäköisesti jo kuvausajankohtakin on valittu siten että dokumentointia on mahdollisimman helppo suorittaa ilman häiriötekijöitä. Monet kuvista on otettu varhain aamulla tai auringonlaskun aikaan kun kaduilla ja pihoilla ei enää ole niin runsaasti väkeä.

Toinen vanhaa rakennuskantaa ja katunäkymiä tallentanut noin 150 kuvan sarja tehtiin 1920-luvun alussa Turun kaupungin apulaisarkkitehtien Harald Smedbergin ja Väinö Määttän toimesta. *Vanhaa Turkua* -sarjan lienee ollut pääosin Väinö T. Määttän kuvaama vuosien 1921–1922 aikana.¹³ Katunäkymissä rakennukset on kuvattu siten, että niissä toimineiden liikkeiden kyltit näkyvät. *Åbo i äldre tider* ja *Vanhaa Turkua* -sarjat kertovat 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kaupungin moninaisuudesta ainutlaatuisella tavalla. Ne näyttävät kaupungin, jota ei enää ole, sillä suurin osa näistä rakennuksista on purettu.

Kun kaupunkilaiset saavat jäädä kuvauspaikalle, alkaa elämä entistä enemmän luikertaa kaupunkikuvaan. Topografisen kaupunkikuvauksen rinnalla on kulkenut 1800-luvun loppupuolelta lähtien niin sanottu katuvalokuvaus, jonka tarkoituksena on ollut tallentaa kaupungissa vietettävää elämää.¹⁴ Jo Lina ja Victor Auerin vuosisadan vaihteen kaupunkikuvissa ihmiset ovat olennaisena osana, sillä heidän tarkoituksenaan ei ole ollut tallentaa laajoja näkymiä tai rakennuskantaa, vaan ennemmin tapahtumia ja ihmisiä kaupungissa. Myös Jonny Harlinin kuvissa ihmiset kuuluvat mukaan, kun pitkät valotusajat eivät enää kuvausta häirinneet.

Kaupunkinäkymät eivät toki poistuneet kuvaamisen kentältä. Samoja näkymiä, mutta myös uusia kuvakulmia kaupunkiin etsi 1920–1930-luvuilla muun muassa Gustaf Welin, joka signeerasi osan otoksistaan nimikirjaimillaan. Irma Savolainen kirjoittaa Welinin ateljeen toimineen aluksi entisessä pikakuvaamossa Linnankatu 134:ssä. 1920-luvun puolivälissä Welin muutti vanhan Aunen ateljeen tiloihin Kristiinankatu 5:een.¹⁵ Welin kuvasi monipuolisesti henkilökuvia, näyttelijöiden muotokuvia, kartanoita, postikortteja ja paljon dokumentointikuvia Turun kaupungin historialliselle museolle. Kaupunkikuvissaan Welin huomioi sekä kaupungin ulko- että sisätiloja. Esimerkiksi elokuvateatteri Kinola ja monet muut interiöörit tallentuivat lasilevyille. Kaupunkikuvaamisen kannalta Welinin tuotanto jatkoi Renvallin 1910-luvulla aloittamaa dokumentoivaa otetta. Welin esittää kuvissaan kaupunkia monesta näkökulmasta, mutta taltioi kuitenkin enemmän auliisti näkyvillä olevaa: katunäkymiä ja julkisivuja ennemmin kuin syrjäistä pihanperukkaa. Uhanalaiset rakennukset olivat dokumentoinnissa merkittävällä sijalla, mutta hänen kuvissaan ihmiset ovat kuitenkin oleellinen osa kaupunkia, eikä rakennusta tai katunäkymää ole pyritty taltioimaan ilman kadulla kulkijoita.

Turussa kaupunkikuvaajana uraa uursi myös Birger Lundsten. Hän oli ostanut ensimmäisen kameransa 9-vuotiaana ja kuvasi harrastuksenaan 1910-luvulla. Hän valmistui ylioppilaaksi ja opiskeli Dresdenissä valokuvatarvikekauppaa. Hän oli liikkeenhoitajana valokuvatarvikekauppa Soliossa 1920-luvun alkupuolelta lähtien. Lundsten kuvasi myös sanomalehdille. Hän osallistui valokuvakentälle monipuolisesti; harrastajana, ateljeekuvaajana, kuvajournalistina, valokuvatarvikekauppiaana ja taidekuvaajana.¹⁶ Hänen 1930-luvulla ottamansa kaupunkikuvat kertovat kaupungin hyörinästä: ruuhkasta raitiovaunun vaihtoasemalla, kauppatorin ihmisvilinästä, kadulla tallaajista – kaupungin liikkeestä. Tämä kaikki nähdään usein melko kaukaa; ihmiset ovat osana suurempaa kokonaisuutta. Mutta ei lähikuviakaan ole täysin kar-

tettu, sillä raitiovaunun matkustajia on kuvattu myös sisällä vaunussa. Lundstenin kuvista välittyy tunnelmallinen kaupunki; aamubarhailla kuvatuissa otoksissa valaistus luo satumaista viehätystä.

--

Työläistäustainen valokuvaaja H. Attila aloitti valokuvaamisen 1920-luvun lopulla.¹⁷ Hänen kuvissaan kaupunki näyttäytyy vain taustalla; kaupungin asukkaat ja työntekijät ovat niissä pääosassa. Topografisista kaupunkinäkymistä oli siirrytty kohti kaupunkilaista.

Painetut lähteet

Hirn, Sven 1977: *Ateljeesta luontoon – valokuvaus ja valokuvaajat Suomessa 1871–1900*. Lahti.

Hällström, Catherine af 2009: Liikkeen ja liikkumattomuuden ongelma 1800-luvun valokuvissa. *Välissä. Valokuvat ymmärtämisen välineinä*. Toim. Taina Erävaara ja Iiona Tanskanen. Turun ammattikorkeakoulu ja Valokuvakeskus Peri, Turku, 33–87.

Ijäs, Minna 2010: Poseeraus sosiaalisena ja ruumiillisena. Heikki Attilan valokuvamuotokuvia kodeissa vuonna 1929. *Kuinka tehdä taidehistoriaa?* Toim. Minna Ijäs, Altti Kuusamo ja Riikka Niemelä. Utukirjat, Turku, 124–152.

Ijäs, Minna 2013: Lasinegatiivilaatikosta luettelointitietokantaan. Valokuvaaja H. Attilan kuvien kulku digitaalisiksi tallenteiksi. *Museo matkalla huomiseen*. Toim. Marita Söderström ja Jenna Kostet. Turun museokeskuksen vuosikirja Aboa 2009–2010, 48–61.

Jacobs, Steven 2006: Amor Vacui: Photography and the Image of the Empty City. *History of Photography* Vol 30, No 2, 108–118.

Kecskeméti, István 1992. Kuivalevymenetelmä. *Valokuvauksen vuosikirja 1992*. Suomen valokuvataiteen museon säätiö, Helsinki, 42–43.

Savolainen, Irma 1992: *Taiteilijoita, käsityöläisiä ja taivaanrannanmaalareita - turkulaiset valokuvaajat vuoteen 1918*. Turun maakuntamuseo, Turku.

Elektroniset lähteet

¹ Jacobs 2006, 108.

² Ks. Hällström 2009, 62.

³ Savolainen 1992, 20–21, 24–25.

⁴ Savolainen 1992, 28, 30.

⁵ Sven Hirn mainitsee Aunen ottaneen Runebergin surujuhlasta reportaasimaisen kuvan vuonna 1877. Hirn 1977, 18.

⁶ Kecskeméti 1992, 42.

⁷ Hirn 1977, 21.

⁸ Savolainen 1992, 40.

⁹ Hirn 1977, 98.

¹⁰ Ks. Marjo Aurekoski-Turjaksen artikkeli tässä julkaisussa.

¹¹ Savolainen 1992, 59.

¹² Muut sarjat ovat *Klosterbacken i Åbo* 1912, *Runsala* 1913–1914, *Classicum* 1913–1914 ja *Industriella inrättningar* 1913–1915. Savolainen 1992, 57–58.

¹³ Joidenkin kuvien kohdalla on epäselvyyttä kuvaajasta, joka saattaa olla myös Gustaf Welin. *Vanhaa Turku* -kokoelmaan kuuluvat sarjan lasinegatiivit (13x18 cm) 40110–40259 sekä vedokset VA041:1–149, Val.799:1–102 ja VA2007:10:1–145.

¹⁴ Ks. Jacobs 2006, 108. Varsinaisesti ”katuvalokuvaus” (street photography) syntyi suuntauksena 1900-luvun puolella, mutta varhaiset katukuvat voidaan nähdä sen edeltäjinä.

¹⁵ Savolainen 1992, 51, 56.

¹⁶ Lundsten, Birger.

¹⁷ Attilasta ks. Ijäs 2010 ja 2013.